

Inleiding

Wordt het nog wat met die Arabische Lente?

Revolutie of zinsbegoocheling? Dat was de titel van een serie van vier lezingen die ik als najaarsfellow van LUCIS in september-oktober 2013 gaf over de Arabische Lente. Ruim drie jaar na de eerste ‘revolutie’, de val van de Tunesische sterke man Zine al-Abidine Ben Ali, is het de moeite waard om terug te kijken naar de ontwikkelingen van toen en de temperatuur te nemen. Wat is er toen eigenlijk gebeurd, en wat is er daardoor sindsdien veranderd in de Arabische wereld?

Het woord revolutie heeft hier een nadere uitleg nodig.

Op de keper beschouwd is revolutie een omwenteling: door een omwenteling komt een ander systeem, een andere klasse aan de macht. Officiële omwentelingen in deze betekenis zijn natuurlijk onder andere de Franse en de Russische revolutie, en het meest recentelijk in het Midden-Oosten de Iraanse. In Iran kwam in 1979 met de sjah niet alleen een tiran of despoot of autoritair systeem ten val, maar kwam een totaal andere klasse, de geestelijkheid, aan de macht. En niet alleen dat: de vader van de Iraanse islamitische revolutie, ayatollah Ruhollah Khomeiny, vond bovendien een heel nieuw bestuurs-systeem uit. Hij bedacht een democratie – met gekozen volksvertegenwoordigingen – gekoppeld aan ondemocratisch geestelijk oppertoezicht. Zoiets was nergens ooit gezien (en is nooit ergens herhaald).

Een revolutie als zodanig heeft zich mijns inziens ondanks alle opstanden tegen oude leiders in geen enkel Arabisch land voltrokken. Als we revolutie zo eng zouden definiëren, zijn we gauw klaar. Ja, er zijn enkele tirannen gevallen sinds de Arabische opstanden in december 2010 in het Tunesische binnenland begonnen. Een paar tirannen maar, lang niet zoveel als destijds in de sfeer van euforie in de Arabische wereld en hier in het Westen wel werd verwacht en voorspeld. En je kunt zelfs niet zeggen dat er in de landen die dit

betreft een omwenteling heeft plaatsgehad in die zin dat een andere klasse aan de macht is gekomen.

In Tunesië, Egypte, Libië en Jemen zijn de oude sterke mannen respectievelijk gevlucht (Tunesië), weggestuurd (Egypte), gelyncht (Libië) en tja, laten we zeggen uit het presidentieel paleis verhuisd naar het buurhuis. Jemen dus. Maar het is in al deze landen op dit moment op zijn best eerder een kwestie van doormodderen dan dat er iets geheel nieuws op poten is gezet. Op zijn best. In Bahrein strompelen de protesten van de shi'itische meerderheid tegen de sunnitische elite nog voort. De autoriteiten hebben zojuist een enorme voorraad traangas besteld. In Syrië woedt een uitzichtloze, bloedige oorlog.

Dus de vraag van de titel moet wat mij betreft eigenlijk worden geïnterpreteerd als: zijn er tekenen van structurele verandering, of heeft iedereen zich vergist die dacht dat de tijd van de autoritaire regimes eindelijk voorbij was? Keren vroeg of laat de tirannen terug in de een of andere vorm of komt er geleidelijk, in de loop der jaren, een stabiel systeem waarin de burgers wat meer lucht hebben en iets te zeggen hebben? Wordt het nog wat met die Arabische Lente?

Ik mocht vier lezingen geven over dit onderwerp, en ik houd in dit boek de indeling daarvan aan.

Ik begin met Tunesië, Egypte en Libië. Niet omdat deze landen één op één met elkaar te vergelijken zouden zijn, zeker niet, maar omdat in deze drie buurlanden nu eenmaal de Arabische opstanden begonnen en het snelst effect hadden. Waarom was dat zo? Het is nu duidelijk dat de eliminatie van de oude leiders in geen van deze drie landen tot de inrichting van een democratisch paradijs heeft geleid. Alle drie kampen ze met grote problemen. Maar is er ten minste nog enig zicht op verandering?

De opstand tegen het Syrische regime die een oorlog werd die de hele Syrische regio raakt, komt daarna aan de orde. Een derde deel van de 23 miljoen zielen tellende Syrische bevolking is naar het buitenland gevlucht of in eigen land ontheemd geraakt, en het aantal ontheemden en vluchtelingen groeit snel. Meer dan 150.000 doden zijn er gevallen, en dat aantal groeit ook snel.

Extremisten veroveren een steeds dominantere positie onder de rebellen. De politieke oppositie is hopeloos verdeeld. De buitenwereld kijkt machteloos toe. Is er nog ergens een straaltje hoop te ontwaren?

Ten derde natuurlijk de Arabische Golfstaten. Het thema is hier in feite ‘contrarevolutie’. Met miljardensubsidies voor werkgelegenheid en huisvesting, met repressie en met de hulp van een ultraconservatieve geestelijkheid slaan de vorsten in het Golfgebied erin de Arabische Lente buiten de deur te houden. De buurlanden helpen met troepen de opstand in Bahrein binnen de perken te houden. Ook verderop in de Arabische wereld proberen ze revolutionair vuur te doven – zie de Saoedische steun voor de militaire staatsgreep in Egypte van juli 2013. Maar hoe sterk staat de gevestigde orde? Want problemen hebben de Golf-vorsten genoeg.

Vervolgens komen de niet-Arabische Midden-Oosterse landen – Turkije, Iran, Israël – en de grootmachten Amerika en Rusland aan de orde. Die hebben ook allemaal een belangrijke rol gespeeld, of spelen die nog, in de opstanden zelf dan wel in de pogingen om ze te bedwingen. Welke gevolgen hebben hun inmenging en andere activiteit voor de machtsverdeling en het machtsevenwicht in de regio?

Ik sluit af met een vooruitblik. Door de Syrische oorlog is Syrië inmiddels de facto in drie delen uiteengevallen – een deel in handen van het regime, een deel in handen van talloze rebellengroepen en een deel waar de Koerdische minderheid de macht heeft. Kan deze ontwikkeling, als die permanent zou blijken te zijn, de grenzen van buurlanden in gevaar brengen? Is het mogelijk dat de Arabische Lente tot het uiteenvallen van andere Arabische landen leidt? Staan de oude koloniale grenzen op het spel?

Jemen ontbreekt, waar toch de sluwe vos Ali Abdullah Saleh na ruim dertig jaar aan de macht moest opstappen. Maar ik schreef al dat hij moest ‘verhuizen’ uit het presidentieel paleis. Zijn vicepresident kwam in zijn plaats, een niet erg uitgesproken politicus met een zwakke machtsbasis. Dat gaf al aan dat het oude systeem er in stand bleef, inclusief veel invloed van Saleh en zijn familie. Ik was er in november 2012, en er waren op straat nog steeds overal portretten van Saleh te koop.

Maar dat is niet de reden waarom ik Jemen verder oversla. Het is meer dat Jemen een geval op zich is, een al vóór Salehs vertrek falende staat, met overal opstanden, een groeiende aanwezigheid van Al-Qaeda. Het armste Arabische land met ook nog een teruglopende olieproductie en groeiende watertekorten. Laten we het zo zeggen: de opstand speelde en speelt er geen hoofdrol.